

Etika zobrazování sociálních rozdílů

doc. MgA. Jan Motal, Ph.D.

^[1] Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci

^[2] Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita

29. dubna 2025

MUNI

Cyrilometodějská
teologická fakulta

Obsah

- 1 Co to je sociální třída?
- 2 Stereotypy, dehumanizace
- 3 Reprezentace v médiích
- 4 Reality TV
 - Makeover
 - Poverty porn
- 5 Dokumenty
- 6 Hraný film, seriály

Definice

- Spolu s pojmy *vrstva* a *společenská skupina* vyjadřuje skutečnost, že lidé si ve společnosti nejsou rovni (sociální diference, sociální nerovnosti)
- Na rozdíl od obecnějšího pojmu *vrstva* označuje sociální rozdíly především na ekonomickém základ, zdůrazňuje význam ekonomické pozice pro lidský život
- tradičně se používal pojem *třída* buď pro vysvětlení společenských antagonismů (Marx), anebo boje o moc/status (Weber)
- dnes používáme pojem komplexněji, naši sociální pozici určuje kombinace *ekonomických, kulturních a sociálních* kapitálů (Bourdieu), vyjadřuje *identitu a životní styl*

Erik Olin Wright (* 1947, † 2019)

Obrázek 1: Zdroj:

[https:](https://www.ssc.wisc.edu/soc/faculty/pages/wright/)

[//www.ssc.wisc.edu/soc/faculty/pages/wright/](https://www.ssc.wisc.edu/soc/faculty/pages/wright/)

- Navazuje na Marxe – třída definovaná vztahem k výrobním prostředkům, ale nejde pouze o vlastnictví. Člověk je třídně umístěn v komplexní síti mocenských vztahů
- Lidé zaujímají *rozporuplné třídní lokace* (contradictory class locations) → nejsou čistě „dělníky“ ani „kapitalisty“, např. manažer má sice autoritu nad zaměstnanci, ale zároveň je zaměstnancem kapitálu; technik má expertní autoritu, ale nikoliv kapitál, apod.
- *vykořisťování* čili exploatace – klíčový pojem, označující vztah, v němž *jedna skupina získává ze své pozice výhody oproti jiné, přičemž ji znevýhodňuje*.

Michael Savage (* 1959)

Obrázek 2: Zdroj:
<https://www.lse.ac.uk/>

- Kritizuje tradiční, marxistické pojetí → třída není pouze ekonomický, ale i kulturní a sociální fenomén (Bourdieu)
- Pro pozici ve společenské hierarchii je důležitý i přístup k *sociálním sítím* (myšleno sociální vazby) a k *symbolickým zdrojům*; třídy jsou hybridizovány
- Rozlišuje tedy *ekonomický kapitál* (peníze, majetek), *sociální kapitál* (kontakty, sítě, vztahy), *kulturní kapitál* (vzdělání, vkus, kompetence)
- Lidé svoji třídní příslušnost vnímají prostřednictvím spotřeby (co a kde kupují), vzdělání, kulturních preferencí...

V neoliberalismu třídní rozdíly nadále rostou, ale třída je více subjektivizována – lidé nevnímají sami sebe jako součást třídní struktury $\implies$ individualismus zastírá strukturální nerovnosti a třída je „neviditelná“.

Obrázek 3: Vyobrazení sociálních tříd v Británii podle Sory – Savage 2011: Elita (6 %), etablovaná střední třída (25 %), technická střední třída (6 %), nastupující servisní pracující (19 %), tradiční pracující třída (14 %), prekariát (15 %), nová střední třída (15 %).

Obrázek 4: A takto si Sora poradila s výzkumem Rozdělení svobodou (2019): Zajištěná střední třída (22,1 %), nastupující kosmopolitní třída (11,9 %), třídu místních vazeb (11,8 %), ohrožená třída (22,2 %), tradiční pracující třída (14,4 %), strádající třída (17,6 %).

Multidimenzionální přístup umožňuje zachytit i vrstvy, které jsou sice ekonomicky nejisté, ale mají vysoký kulturní kapitál a jsou tedy blíže privilegovaným pozicím – například nastupující servisní třída nebo nová střední třída.

Deklasovaní / underclass

- Gunnar Myrdal, William Julius Wilson
- Nejnižší sociální skupina, odstřižena od zbytku společnosti – vyloučení, marginalizovaní
- Charakteristická je nezaměstnanost, kriminalita, násilí, závislosti, nízké vzdělání, *koncentrovaná chudoba*
- Nízká mobilita, trvalé vyloučení

Prekariát

- Guy Standing
- Lidé s nejistým zaměstnáním, mají kulturní / sociální kapitál, ale nemají sociální jistoty
- Nízké mzdy, sociální frustrace, radikalizovatelnost
- „Gig economy“ (zakázková ekonomika – Wolt, Uber), Hollywood economy (najímání na projekty) apod.

Classism – třídní diskriminace

- Předsudky a diskriminace založená na příslušnosti k sociální třídě / ekonomickém statusu
- Existuje v různých podobách (upward, downward, ale i internalized classism – přijímání negativních stereotypů o vlastní třídě)
- Má svoji **strukturální** podobu (nezájem o investice do chudých lokalit, zdravotní aj. systémy přizpůsobené střední a vyšší třídě) i **psychologickou** podobu (stud, úzkost, nízké sebevědomí, sociální exkluze)

Dehumanizace

- Dehumanizace (odlidštění) je takový způsob reprezentace lidí v médiích, kdy jsou zbavováni lidských vlastností – stávají se ne-lidmi, čímž je u publika snižována míra empatie a mohou být odloženy zábrany nemorálního chování k nim (moral disengagement, A. Bandura).
- Nick Haslam rozdělil způsoby dehumanizace na *animalistickou*, jež popírá lidskou jedinečnost (lidé zobrazení jako zvířata, emocionální, primitivní, nerozumné bytosti, divoši), a *mechanistickou*, která popírá lidskou přirozenost (lidé jako stroje bez duše, „ta ženská je stroj“, apod.).
- První typ je běžný v kontextu menšin, druhý v kontextech institucionálních (vězni, pacienti)
- Individualita je redukována na typ, hrozí legitimizace nerovnosti, utiskujících politik, posměchu

Oddíl 2

Reprezentace v médiích

David Hesmondhalgh: „(...) média přispěla ke zbídačení a marginalizaci lidí z pracující třídy tím, že nezvládla adekvátně reprezentovat složitost, rozmanitost a bohatost jejich životů a hodnot.“ (Hesmondhalgh 2017, s. 21)

White trash – bílý odpad

Obrázek 5: Bílý odpad podle Sory

Rednecks – vidláci

Obrázek 6: Vidláci podle Sory

Mýtus „bílého odpadu“ je vnitřně spojen s mýtem „self-made mana“, jde o potřebný protipól v neoliberální ideologii, která individualizuje zodpovědnost a zastírá sociální a třídní souvislosti chudoby.

Typy pochybení médií dle Hesmondhalgha

- **podreprezentace** (underrepresentation) – nižším sociálním třídám se nedostává dostatek pozornosti, anebo se nevěnuje pozornost jejich hodnotám, postojům (např. absentuje v politických diskuzích, ve zpravodajství, nedostatek filmů o jejich sociálních problémech apod.)
- **zkreslení** (misrepresentation) – stigmatizace, senzacionalismus, démonizace – produkce či podporování stereotypů, zneužívání příslušnosti sociální třídy pro zábavu, potvrzování statusu („jsme lepší než oni“) apod. Například reality show (Výměna manželek, Prostřeno, Utajený šéf, Extrémní proměny apod.)

Proč na tom záleží?

Nesprávná reprezentace může způsobovat škody tím, že například (Hesmondhalgh 2017, s. 21):

- legitimizuje politické jednání, které snižuje systematickou podporu pro nižší sociální třídy
- může podpořit existující stereotypy a znesnadnit přístup lidem z nižších sociálních tříd k práci, ke vzdělávání apod.
- rozšiřuje ve společnosti neporozumění, podezření, odmítání a násilí
- podporuje a legitimizuje sociální nerovnosti

Oddíl 3

Reality TV

Irena Reifová – classploation

- **Využívání osobních příběhů pro zábavu:** Reality televizní pořady často využívají osobní příběhy účastníků z nižších společenských vrstev k vytvoření dramatického efektu, což může vést k jejich objektifikaci a dehumanizaci.
- **Posilování stereotypů**
- **Nerovnováha moci mezi tvůrci a účastníky:** Existuje výrazná asymetrie mezi producenty pořadů a jejich účastníky, přičemž účastníci často nemají plnou kontrolu nad tím, jak budou prezentováni.
- **Nedostatečná informovanost účastníků:** Účastníci nemusí být plně informováni o tom, jak budou jejich příběhy upraveny a prezentovány.
- **Komodifikace lidského utrpení**
- **Dopad na veřejné vnímání nízkopříjmových skupin**

Extrémní proměny (Nova 2025, Extreme Weight Loss – ABC 2011)

Reality show založená na extrémním hubnutí transponuje mytologii „self-made mana“ na lidskou tělesnost. Lidé podstupují v důsledcích nezdravou a neudržitelnou roční proměnu, která je vede ke snížení váhy o desítky kilogramů (za zdravé je považováno cca 5 kg měsíčně, v sérii hubnou i 10 kg měsíčně – jeden soutěžící za rok zhubnul 119 kg). Za problematická lze považovat především *nepřiměřená očekávání*, ale i zneužívání *zranitelných lidí*, preferování krátkodobých změn oproti dlouhodobým, stereotypní pojetí úspěchu a krásy spojené s tělesností, komerciali-

zace osobní proměny apod. Ukázka: https://tv.idnes.cz/lifestyle/lukas-se-projedl-k-morbidni-obezite-pomohly-mu-extremni-promeny-V250415_131157_idnestv_krr

Vypadáš skvěle (ČT 2005-2006, po vzoru Extreme Makeovers – ABC 2011)

Makeover formáty nevyrábí pouze komerční televize, ale i média veřejné služby. Příkladem může být série *Vypadáš skvěle*, za níž stál Petr Lesák, autor dalších formátů jako *Jste to, co jíte* (2006) nebo *Přes nový práh* (od r. 2009). Ukázka: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1168934943-vypadas-skvele/206522160520022/>

Ulice dávek (Benefits Street, BBC, Channel 4, 2014–2015)

Observace každodenního života na James Turner Street v Birminghamu, kde je většina obyvatel na dávkách. Zobrazuje zápas se závislostmi, nezaměstnaností, apod. Rozpoutalo velkou veřejnou debatu, do níž se zapojili i politici. Vytýkána byla demonizace chudoby, nezaměstnaní vyobrazováni jako kriminálníci apod. Z politického hlediska uvedení série odpovídalo přehodnocování systému vyplácení společenských dávek a přispívalo k obecně rozšířené představě „nepřízřusobivých“.

Moje velká tlustá cikánská svatba (My Big Fat Gypsy Wedding, Channel 4, BBC 2011)

Jedna z nejkontroverznějších britských reality TV. Zaměřovala se na extravagantní svatební zvyky romských komunit. Kritika upozorňovala nejen na to, že jde o vykořisťování minorit, ale především seriál šíří jednoduché stereotypy a negativní předsudky, a to včetně těch tělesných („Bigger. Fatter. Gypsier.“). Reklamní kampaň byla odmítnuta UK Advertising Standards Authority jako nezodpovědná, reality show byla obecně považována za etnickou karikaturu a poverty porn.

Ulítlá rodinka (Here Comes Honey Boo Boo, USA TLC 2012)

Spin off Toddlers & Tiaras. Série se zaměřuje na jižanskou rodinu šestileté Alany „Honey Boo Boo“ Thompsonové na venkově v Georgii. Série kritizována především za to, že využívá *rodinné dysfunkce* dělnické rodiny k zábavě. Kritici tvrdili, že pořad podněcuje diváky k tomu, aby se pod rouškou „roztomilé“ reality show vysmívali manýrům, přízvukům a životnímu stylu rodiny Thompsonových. Scény, v nichž rodina večerí zabíjačku nebo se účastní místních „Redneck Games“, byly sestříhané tak, aby je co nejvíce zesměšnily. Zvláštním problémem bylo zobrazování dětí – Alana byla infantilizována a její dětství bylo v podstatě prodáváno veřejnosti. Série v divácích posilovala pocit **nadřazenosti**.

Vybrané scény: <https://www.youtube.com/watch?v=6rW0o5Ms1SE>
Honey Boo Boo v South Parku:

https://www.youtube.com/watch?v=ng81_IQAnNE

Policie v akci (Cops, USA – 1989–2020)

„Observační“ reality TV ukazuje policie při zásazích. Vybírá akční a drsné scény, drogové razie, honičky, apod. Zobrazuje především nízkopříjmové oblasti, sociálně vyloučené lokality, pouliční kriminalitu. Vytváří falešný obraz zločinu, protože se vyhýbá trestným činům „bílých límečků“ (nejsou akční). Typická epizoda zobrazuje chudé, polonahé členy chudiny, rasových menšin, jak jsou omračováni taserem za drogy, domácí spory, apod. Zveličuje efektivitu policie (většinou dostanou viníka v rozporu s realitou). Zadržení nedávali informovaný souhlas s účastí v seriálu.

Ukázka z české verze:

<https://www.youtube.com/watch?v=0f6uhA4TZxE>

Konec seriálu

Po protestech **Black Lives Matter** byla série na Paramount Network zastavena v roce 2020. Zahraniční výroba se však nezastavil, a tak seriál běží stále i u nás (Prima).

Perp walk

V televizní produkci se objevuje „perp walk“ nebo „frog march“, tedy záběry na to, jak vedou bezpečnostní složky zadrženého po ulici, na výslech, k soudu, apod. Zadržený je většinou svázaný nebo má ruce v poutech, pytel na hlavě, vězeňské oblečení apod. Tato praxe získala na popularitě v osmdesátých letech minulého století, kdy ji jako „divadlo pro média“ podporoval tehdejší republikánský vrchní státní zástupce Rudolph Giuliani. Tato praxe je považována za ponižující, v rozporu s lidskou důstojností, narušující princip presumpce neviny a analogie veřejného lynče. Podle kritiků jde rovněž o zásah do práva na soukromí.

Obrázek 7: Zdroj:
wikimedia

Ano, šéfe

Obrázek 8: <https://www.youtube.com/watch?v=Hh3aDxONUnw>

Série systematicky využívá reálií sociálních a geografických periférií k posílení účinku. Polreich jako kouč „self-made man“ kultury.

Kauza „Řetízek“

Režisér Martin Dušek v díle natáčeném na trmickém učilišti (Ústecký kraj) natočil zmatenou výpověď hendikepovaného učně Pavla Bureše o řetízku, který měl ukrást babičce, ale nakonec jej pouze „dal do jiného hrnečku“. Mezi oběma verzemi uplynulo jen několik minut. Z Bureše se stala internetová celebrita na hranici kyberšikany, neunesl tlak, zhroutil se.

Oddíl 4

Dokumenty

Born into Brothels (USA 2004, Ross Kauffman, Zana Briski

Dokumentární film, který získal Oskara, se zaměřuje na děti sexuálních pracovníků v indické Kalkatě. Autoři učí děti fotografovat, aby získali dovednosti, jež je mohou vymanit ze sociálně vyloučené lokality. Film kombinuje více eticky sporných prvků, přičemž to nejzajímavější pro nás je „liberální povýšenost“, tedy nekoloniální pozice tvůrců, kteří přijíždí do cizí země a cizí kultury jako privilegovaní soudci a „spasitelé“. Film opomíjí boj místních za vlastní důstojnost a jejich politické úsilí o zlepšení podmínek k životu i práci a soustředí se na to, aby děti vykreslil jako „odsouzené k zániku“. Mimo problematiku poverty porn jde tedy rovněž o příklad **paternalismu**.

The Wild and Wonderful Whites of West Virginia (USA 2009, Julien Nietzberg)

Portrét rodiny Whiteových z Boone County v Západní Virginii, nechvalně známého klanu, který se utápí v drogách, potýká se ze zákonem a bujaře se veselí. Snímek sklidil kritiku nejen za to, že jde o klasický příklad povery porn senzace, ale zároveň byl observační a „neutrální“ postoj filmařů považován za nebezpečný, protože může normalizovat sebedestruktivní chování. Snímek ignoruje sociální kontext, individualizuje zodpovědnost a nevěnuje se socio-ekonomickým podmínkách, v nichž se postavy nacházejí (například úpadek těžby uhlí). Divák odchází s pocitem, že sociální herci jsou prostě „blázni“ a nesoustředí se na sociální kontext. Jde tedy o variantu **freakshow**.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=pUIapa-U0bY>

Nesvatbov (ČR 2010, Erika Hníková)

Snímek analogický předchozímu s tím rozdílem, že se soustředí na celou obec (Zemplínske Hamre) a její obyvatele, kterým dělá svérázný starosta dohazovače. Snímek využívá obrazy chudoby a životního stylu nižších sociálních vrstev pro účinek filmu, je dalším příkladem povery porn jako dekontextualizované **freakshow**.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=AAuPE8ImpFQ>

Svět podle Daliborka (ČR 2017, Vít Klusák)

Dokumentární film je rekonstruovanou realitou, která je příkladem české tradice „situačních“ dokumentů, tedy filmů pracujících s principy reality TV (první byl *Český sen* (2004)). Kritika se soustředila především na skutečnost, že **Dalibor Krupička** nemusel plně chápat podstatu „smlouvy“, kterou s režisérem uzavřel a že Klusák využíval naivity nebo intelektového omezení hrdiny. Jde o zvláštní podobu poverty porn, v níž je komodifikována bizarnost (to má v současném českém dokumentu tradici – např. Erika Hníková), navíc se v tomto případě vytváří iluze, že jde o sociálně-analytický snímek o neonacismu (o němž se ve skutečnosti ale ve filmu divák nic nedozví). Hrozí tak zlehčování a podceňování extremismu jako projevu „hloupých lidí“. Trailer:
<https://www.youtube.com/watch?v=gp4dWkoD0hw>

Oddíl 5

Hraný film, seriály

Gummo (Harmony Korine, 1997)

Snímek je založen na koláži scén z chudinské periferie v Ohio zničené tornádem. Byl kritizován nejen za to, že využívá a komodifikuje chudobu a špatné sociální podmínky, ale že jde rovněž o **freakshow**. Režisér byl kritizován za to, že nechává sociální herce provádět ponižující či směšné úkony pro pobavení publika. Další rovina kritiky se soustředila na to, že jde o nerealistické a neautentické zobrazení skutečnosti.

O filmu: <https://www.youtube.com/watch?v=r1DK3oMMYF4>

Milionář z chatrče (Slumdog Millionaire, Danny Boyle, 2008)

Film je vlastně pohádkou o zbohatnutí chudého Inda z bombajského slumu, který se proslaví v soutěži *Chcete být milionářem*. Jádrem kritiky směřovalo k tomu, že indické realie byly redukovány pro zvýšení působivosti příběhu a každodenní realitu tamějších obyvatel byla redukována na západní perspektivu – stereotypy o indické chudobě, špíně apod. Řada kritiků upozorňovala i na to, že filmaři využívali místní obyvatele při natáčení za nedostatečnou odměnu za ponižující role. Podstatnou etickou otázkou je, nakolik film individualizuje sociální mobilitu ve stylu „self-made mana“ a neoliberální abstrakce od sociálních podmínek – navzdory tomu, že se odehrává v sociálně bezútěšné realitě. Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=AIZbwV7on6Q>

Americká elegie (Hillbilly Elegy, Ron Howard, 2020)

Podle memoárů J. D. Vance (viceprezident D. Trumpa), které byly bestseller, chudé oblasti Apalačských hor. Byl ostře odmítnut kritikou jako přehlídka stereotypů a „poverty porn“ – místními vnímána kniha i film jako škodlivá, neautentická, přehánějící. Vynechává různost (queer lidi, nebílé lidi), ukazuje oblast jako místo ztracených existencí, „bílého odpadu“.

Pusťte si komentář historičky Nancy Isenberg, autorky knihy Bílý odpad –
„<https://www.youtube.com/watch?v=9LLlyToprJo>“

Použité zdroje I

Hesmondhalgh, David (2017). „Media and Class: TV, Film, and Digital Culture“. In: ed. June Deery a Andrea Press. New York – London: Routledge. Kap. The Media's Failure to Represent the Working Class: Explanations from Media Production and Beyond.